

Monumenta bibliothecaria ali razkrivanje izvorov bibliotekarske znanosti na Slovenskem

Ob petdesetletnici nepretrganega izhajanja revije Knjižnica se je uredniški odbor odločil, da bo jubilej počastil s posebno, peto številko 51. letnika. Bolj naključje kakor dolgoročni načrti uredništva pa je razlog, da Knjižnica s to številko odpira pri nas še slabo raziskano področje izvirov bibliotekarske stroke in znanosti na Slovenskem.

Bibliotekarstvo kot znanstvena disciplina ima v Sloveniji razmeroma kratko tradicijo, neprimerljivo z bibliotekarsko prakso. Bibliotekarska znanja so vse do dvajsetega stoletja prihajala na Slovensko iz nemških in avstrijskih dežel, kjer so se z bibliotekarstvom in teoretičnimi razmišljanji o njem ukvarjali predvsem benediktinski menihi, a tudi vidni znanstveniki svojega časa, med katerimi je bil gotovo na prvem mestu Gottfried W. Leibniz. Od druge polovice osemnajstega stoletja naprej so bila dognanja bibliotekarskih praktikov in teoretikov, kot so bili na primer Stephan Rautenstrauch, Michael Denis ter Martin Schrettinger že vključena v strokovne instrukcije, ki so jih morale pri svojem delu upoštevati javne znanstvene knjižnice v avstrijskih deželah in torej priznana in predpisana kot temelj kakovostnega bibliotekarskega dela. Ob njih so svoje teoretično znanje gradili tudi slovenski bibliotekarji 19. stoletja: Jernej Kopitar, Matija Čop in Miha Kastelic.

Bibliotekarska teorija in uradni predpisi, ki so v devetnajstem stoletju usmerjali delovanje javnih znanstvenih knjižnic na Slovenskem, so v drugi polovici dvajsetega stoletja bolj ali manj zapadli pozabi. Kontinuiran strokovni razvoj, ki so ga predpisovali in usmerjali avstrijski državni organi: študijska dvorna komisija in od druge polovice devetnajstega stoletja naprej ministrstvo za uk in bogočastje, je bil na Slovenskem po prvi svetovni vojni prekinjen. Bibliotekarji ljubljanske študijske knjižnice, ki je edina izmed nekdanjih avstrijskih študijskih knjižnic ostala v okvirih matičnega slovenskega ozemlja, so se v strokovnem pogledu navezali na univerzitetno knjižnico v Zagrebu ter na univerzitetno in na nacionalno knjižnico v Beogradu. Začeli so razvijati koncepte centralne katalogizacije, centralnega kataloga in koordinirane nabave gradiva. Oblasti pa so v okviru javnega šolstva organizirale šolske knjižnice, ki naj bi v okoljih brez drugih javnih knjižnic vršile naloge ljudske knjižnice. Koncept knjižničnega sistema, katerega težišče je postalo področje javnega ljudskega knjižničarstva, je bil na Slovenskem uveden po drugi svetovni vojni. Naslonjen na sovjetske ideološke vzore se je opiral na vzhodnonemško teorijo in prakso ter na anglo-ameriške izkušnje. V javnih knjižnicah, ki so sledile političnim danostim in ideološkim preferencam, se je zato izgubljala zavest o kontinuiteti razvoja javnega knjižničarstva in naši, predvsem na nemško govorno področje naravnani izvori so bili kmalu neupravičeno pozabljeni in izgubljeni.

Zbirka Monumenta Bibliothecaria bo to vrzel poskušala zapolniti. V njej bodo izhajala dela, ki so v preteklosti odločilno vplivala na razvoj slovenskih knjižnic, viri, ki ta razvoj dokumentirajo ter ponatisi del oziroma študije pomembnih slovenskih bibliotekarjev (Jernej Kopitar, Matija Čop). Kot prvo knjigo iz te serije objavljamo avstrijske bibliotečne instrukcije za licejske in univerzitetne knjižnice iz let 1778 in 1825. S prevodom teh kompleksnih strokovnih tekstov bomo skušali slovenskim bibliotekarjem olajšati dostop do virov, ki dokumentirajo začetke razvoja sistema javnih znanstvenih knjižnic na Slovenskem.

Prva instrukcija, ki velja za prvi in najstarejši državni ukrep na področju knjižničarstva, je bila izdana leta 1778, druga, začasna, pa leta 1825. Že prva instrukcija je predpisala enoten način postavitve gradiva ter sistematičen način oblikovanja matičnega, splošnega abecednega, splošnega znanstvenega in stvarnega (predmetnega) kataloga, medtem ko jo je druga nadgradila s celotnim področje upravljanja knjižnice, od varstva stavbe in gradiva pred požarom ter dela z uporabniki, do pridobivanja, opreme in obdelave knjižničnega gradiva. Instrukciji zato predstavljata prve kompleksne strokovne standarde oziroma normative, po katerih so se morale ravnati javne knjižnice.

Na Kranjskem se je bila po teh navodilih dolžna reorganizirati takrat edina javna knjižnica: Licejska knjižnica v Ljubljani, predhodnica današnje Narodne in univerzitetne knjižnice. Reorganizacijo knjižnice po navodilih instrukcije je začel Matija Čop v začetku tridesetih let devetnajstega stoletja, po njegovi smrti pa so proces nadaljevali njegovi nasledniki Jožef Kalasanc Likawetz, Jurij Kosmač in Miha Kastelic. Katalogi, ki so nastali v tem obdobju, so knjižnici služili dobrih 100 let, vse do konca II. svetovne vojne. Sistem signatur, ki je bil vzpostavljen v letih 1851-1853, pa je v knjižnici v uporabi še danes.

Prevod instrukcij je narejen na podlagi ponatisa instrukcij v znanem Grassauerjevem delu *Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken*. Prva instrukcija v prevodu B. Berčiča je bila skupaj s spremnim tekstom že objavljena v Šumijevem zborniku leta 1999¹. Ker pa instrukciji predstavljata vsebinsko zaokroženo celoto, saj nadgradnja prve instrukcije leta 1825 odraža razvoj knjižnic in bibliotekarske teorije v prvi četrtini devetnajstega stoletja, se nam je zdelo smiselno, da ju objavimo v skupni publikaciji. Vsebinsko in pomen instrukcij dodatno osvetljuje in dopolnjujeta izčrpnimi spremni študiji, v katerih sta pojasnjena zgodovinski in strokovni kontekst v katerem sta priporočili nastali. Kjer je to potrebno, dopolnjujeta njuno vsebino s predpisi oziroma teoretičnimi rešitvami, na katere se instrukciji sklicujeta ali jih le posredno omenjata.

1 Berčič, Branko. *Avstrijska bibliotečna instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska Licejska knjižnica. V : Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem : Šumijev zbornik : ob dvajsetletnici znanstvenega inštituta. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999, str. 281-289.*

Ker instrukciji sistematično obravnavata celotno področje knjižnic in posegata na področje bibliotekarske teorije, je njun prevod pomemben tudi z vidika terminologije. Posebej še, ker gre za prve objavljene prevode strokovnih bibliotekarskih tekstov iz tega obdobja. V devetnajstem stoletju skoraj ni slovenskih tekstov, ki bi se ukvarjali z bibliotekarsko teorijo in slovenska bibliotekarska terminologija se je začela razvijati šele po prvi svetovni vojni. Njeni tvorci so bili izjemni slovenski bibliotekarji medvojnega časa: Joža Glonar, Avgust Pirjevec in Melita Pivec-Stele. Vendar so bili predmet njihove obravnave predvsem aktualni bibliotekarski problemi in prakse. V dvajsetih letih je sicer za interno rabo nastalo nekaj prevodov nemških bibliotekarskih tekstov iz devetnajstega stoletja (prevod pruskih instrukcij in čitalniškega reda dunajske univerzitetne biblioteke), ki pa niso bili javno objavljeni. Prav tako je ostal do danes neobjavljen prevod Čopovega predloga revizije licejske knjižnice, ki ga je v devetdesetih letih preteklega stoletja izdelal Jaro Dolar. Zato danes za obravnavo zgodovinskih tem nimamo ustreznega terminološkega aparata, predvsem za označevanje že opuščenih bibliotekarskih postopkov, evidenc in referenc, s katerimi se v dnevni praksi danes ne srečujemo več. S prevodom avstrijskih instrukcij bo ta vrzel vsaj deloma zapolnjena.

Prevod instrukcij iz danes že arhaičnega in stilno močno obteženega strokovnega nemškega jezika je bil zahtevna naloga. Prevajalca sta opravila odlično delo, čeprav sta se v želji po ohranitvi jezikovnega stila ob sicer eksaktnem in razumljivem prevodu, zatekla k jezikovnim rešitvam, ki jih ne moremo šteti za avtentične. V času, ko sta instrukciji nastali, v slovenščini niso bili udomačeni niti današnji izrazi za temeljne pojme: knjigo, knjižnico oziroma knjižničarja. Izraz knjiga je šele dobro začel nadomeščati v tem času bolj običajne bukve. V prevodu je seveda uporabljen izraz knjiga, ohranjata pa se izraza bibliotekar in biblioteka. Tudi ko je šlo za prevode kompleksnejših tem, predvsem izrazov, ki se nanašajo na državno upravo, so uporabljeni izrazi iz kasneje nastalih slovarjev: opirali smo se na Cigaletov prispevek v *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* iz leta 1853 ter na izrazoslovje mnogo mlajšega Wolf-Pleteršnikovega slovensko-nemškega in nemško-slovenskega slovarja iz konca devetnajstega stoletja (1894-1895).

Posebno vrednost daje prevodu tudi slovensko-nemški in nemško-slovenski seznam bibliotekarskih izrazov.

Z objavo prvega zvezka *Monumente bibliothecarie* smo stopili na vznemirljivo pot odkrivanja izvirov naše stroke in znanosti. V prihodnjih zvezkih načrtujemo še objavo prevoda zgodovine cesarsko kraljeve ljubljanske študijske knjižnice, ki ga je leta 1907 objavil Konrad Stefan, ter prispevka dveh velikih slovenskih bibliotekarjev Jerneja Kopitarja in Matije Čopa.

Eva Kodrič-Dačić

Zg. Bitnje, 22. 2. 2008